

Р.Є.Булик

Буковинський державний медичний університет

Ключові слова: *c-fos*, паравентрикулярні ядра, стрес, мелатонін, епіталон.

Надійшла: 22.11.2008

Прийнята: 23.12.2008

УДК 612.826.4:612.017.2

КОРЕКЦІЯ СТРЕС-ІНДУКОВАНИХ ЗМІН АКТИВНОСТІ ГЕНА “НАДРАННЬОЇ ВІДПОВІДІ” *c-fos* У ЛАТЕРАЛЬНИХ ВЕЛИКОКЛІТИННИХ СУБ’ЯДРАХ ПАРАВЕНТРИКУЛЯРНОГО ЯДРА ГІПОТАЛАМУСА ЩУРІВ

Резюме. Досліджено вплив мелатоніну і синтетичного біорегулятора епіталону з метою корекції стрес-індукованих змін активності гена “надранньої відповіді” *c-fos* у латеральних великоклітинних суб’ядрах паравентрикулярного ядра гіпоталамуса щурів у різні проміжки доби (удень і вночі). Експресія продукту цього гена – білка *c-fos* у тварин, яких утримували за нормальних умов чергування освітлення й темряви, демонструвала чіткий циркадіанний характер (з більшим рівнем удень). За умов світлового стресу денний показник індексу вмісту *c-fos* у латеральних великоклітинних суб’ядрах паравентрикулярного ядра гіпоталамуса тварин на 33,0% нижчий, а нічний наближався до контрольних величин. Ін’єкції мелатоніну (0,5 мг/кг маси) стресованим світлом тваринам віддзеркалилися о 14.00 год підвищенням індексу вмісту білка *c-fos* у латеральних великоклітинних суб’ядрах паравентрикулярного ядра гіпоталамуса майже вдвічі порівняно з даними експерименту на стресованих щурах без уведення гормону, а також нормалізацією циркадіанної динаміки експресії досліджуваного гена. При застосуванні тетрапептиду епіталону (0,5 мкг/кг маси) виявлено збільшення індексу концентрації білка *c-fos* у структурі вночі відносно особин з епіфізарною гіпофункцією без проведення експериментальної терапії епіталоном. Удень такого ефекту препарату не зафіксовано.

Морфологія. – 2009. – Т. III, № 1. – С. 32-37.

© Р.Є.Булик, 2009

Bulyk R.Y. Correction of stress-induced changes of the activity of the gene of ultraearly response *c-fos* in the lateral large-cell subnuclei of the paraventricular nucleus of the rat hypothalamus.

Summary. The author has studied the effect of melatonin and a synthetic bioregulator – epithalon for the purpose of correction stress-induced changes of the activity of the gene of “ultraearly response” *c-fos* in the lateral large cell subnuclei of the paraventricular nucleus of the rat hypothalamus at different intervals of 24-hour period (in the daytime and at night). The expression of the product of this gene – protein *c-fos* in animals kept under normal conditions of alternating illumination and darkness demonstrated a clear-cut circadian pattern (with a higher level by day). The diurnal index of the *c-fos* content in the animal lateral large cell subnuclei of the paraventricular nucleus is lower by 33,0%, under conditions of light stress, whereas the nocturnal one approximated to the control values. An injection of melatonin (0,5 mg/kg) to light-stressed animals reflected at 02.00 p.m. hundred by exceeding the index of the *c-fos* protein in the animal lateral large cell subnuclei of the paraventricular nucleus almost two fold compared to the experimental findings on stressed animals without hormone introduction, as well as by a normalization of the circadian dynamics of the expression of the gene under study. An augmentation of the index of the *c-fos* protein concentration was disclosed in the structure upon using tetrapeptide epithalon (0,5 mkg/kg) at night in relation to individuals with epiphysial hypofunction without undergoing experimental therapy with epithalon. No such effect was fixed at night.

Key words: *c-fos*, paraventricular nuclei, stress, melatonin, epithalon.

Вступ

На даний час дослідження місця і ролі нейроендокринних структур у центральних механізмах циркадіанних ритмів є одним з актуальних питань сучасної хронофізіології (Гончарук В.Д., Баюс Р.М., 2000; Заморский И.И., Пишак В.П., 2003). Зміни тривалості основного часозадавача – фотоперіоду, як стресовий чинник, десинхронізують ритми соматичних і вісцеральних фун-

кцій, а також координацію і модуляцію механізмів адаптації організму до впливу різних чинників (Бондаренко Л.А. и соавт., 2005; Douglas A. J. et al., 2005).

У нейроендокринну відповідь при стресових реакціях залучені, насамперед, паравентрикулярні ядра гіпоталамуса, що є вегетативним центром координації функцій і складаються з низки нейронних популяцій: суб’ядер, які різняться структурно-

функціональними особливостями і характером нервових зв'язків з різними відділами нервової і нейроендокринної систем (Гениатулина М.С., Королев Ю.Н., 1996).

При вивченні стресових реакцій і дії стреслімітувальних чинників (зокрема, мелатоніну) постає важливим дослідження вказаних субпопуляцій нейронів паравентрикулярного ядра гіпоталамуса, що синтезують стрес-релізінг гормони, які ініціюють стресорні реакції організму (Ginberg A.V. et al., 2003; Reiter R.J., 2003). Одним з основних пептидів, що проявляють ефект у регуляції секреції АКТГ, є вазопресин (ВП). ВП-імунореактивна мітка виявлена здебільшого у латеральному великоклітинному суб'ядрі (лвПВЯ) (Peng Z., Bentivoglio M., 2004). Викликає зацікавленість з'ясування впливу світлового стресора на стан вказаних суб'ядер ПВЯ гіпоталамуса. При цьому важливо вивчити зміни експресії гена надранньої відповіді *c-fos* у структурі, а також проаналізувати можливості підвищення адаптації нейросекреторних клітин до пошкоджувальної дії стресового чинника.

На основі аналізу даних про амінокислотний склад пептидів шишкоподібної залози в Санкт-Петербурзькому інституті біорегуляції і геронтології ПЗВ РАМН сконструйований і синтезований епіфізарний тетрапептид епіталон. Попередні дослідження показали, що він володіє онкостатичною, антиоксидантною та геропротекторною дією (Хавинсон В.Х., Малинин В.В., 2006). Відомості, що віддзеркалюють ефекти епіталону, експресії гена *c-fos* при тривалій експозиції світлом відсутні.

Мета дослідження

З'ясувати вплив постійного освітлення на стан гена ранньої функціональної активності *c-fos* у суб'ядрах лвПВЯ гіпоталамуса щурів у різні проміжки доби, визначаючи інтенсивність експресії відповідного протеїну (*c-fos*) з використанням імунофлуоресцентної методики. Проаналізувати зміни активності вказаного гена при застосуванні мелатоніна та синтетичного біорегулятора епіталона на фоні дії світлового стресора.

Матеріали та методи

Експерименти проведені на 60 статевозрілих самцях безпорідних білих щурів масою 0,15–0,18 кг. Тварин утримували в стандартних умовах віварію при сталій температурі та вологості повітря та вільному доступі до води і їжі. Експериментальні щури розподілені на п'ять груп, кожна з яких, у свою чергу, складалася з двох підгруп (по шість тварин).

Тварини першої групи (інтактні) перебували сім діб в умовах звичайного світлового режиму (світло-темрява по 12 год, освітлення з 08.00 до 20.00 за допомогою люмінесцентних ламп, рівень освітленості в клітках із тваринами 500 лк). Щури другої групи перебували протя-

гом семи діб в умовах постійного освітлення аналогічної інтенсивності (індукція гіпофункції шишкоподібної залози). Тварини серії №3 (контроль) знаходилися за тих же умов експерименту, як і щури серії №1, проте щоденно о 19.00 год внутрішньоочеревинно отримували ін'єкцію 1,0 мл розчинника (0,9% розчин етанолу на фізіологічному розчині). Тварини серії №4 знаходилися за умов експерименту, як і щури серії №2. Їм щоденно о 19.00 год внутрішньоочеревинно вводили мелатонін (Sigma, США, ступінь очищення – 99,5%) у дозі 0,5 мг/кг, у 1,0 мл розчинника (0,9% розчин етанолу на фізіологічному розчині). Тварини серії №5 знаходилися за умов експерименту, як і щури серії №2, які щоденно о 19.00 год підшкірно отримували ін'єкцію епіталона (Санкт-Петербурзький інститут біорегуляції і геронтології ПЗВ РАМН, Росія) у дозі 0,5 мкг/кг, у 0,5 мл фізіологічного розчину.

На восьму добу о 14.00 і 02.00 тварин виводили з експерименту, здійснюючи одномоментну декапітацію під етаміналовим наркозом (40,0 мг/кг в/о). Мозок тварин негайно вилучали і вміщували в 10 % розчин формаліну на фосфатному буфері (0,1 М, рН 7,2) на 20 год при кімнатній температурі. Після стандартної процедури зневоднення й просочення хлороформом і парафіном зразки заливали в парафін. Усі етапи експерименту проведено з дотриманням основних вимог Європейської конвенції щодо гуманного ставлення до тварин.

Для ідентифікації *c-fos* у гістологічних зрізах гіпоталамуса застосовували непрямої імунофлуоресцентний метод. Зрізи завтовшки 14 мкм спочатку депарафінували в ксилолі, потім проводили регідратацію в розчинах етанолу шести низхідних концентрацій (100-40%) і тричі по 10 хв відмивали у фосфатному буфері (0.1 М, рН 7.2).

Як первинні антитіла застосовували кролячі антитіла (IgG) до *c-fos* ("Sigma-Aldrich", США). Спочатку зрізи протягом 45 хв інкубували при 37°C у 0,3% розчині Triton X-100 ("Sigma-Aldrich", США) на 0,1 М фосфатному буфері (рН 7.2) з додаванням 1% козячої сироватки. Потім на послідовні серійні зрізи наносили первинні антитіла до *c-fos* (1:1000) і протягом 24 год інкубували у вологій камері в умовах зниженої температури (4 С). Після відмивання надлишку первинних антитіл у 0,1 М фосфатному буфері зрізи інкубували 60 хв при 37°C з вторинними антитілами у розведенні 1:200. Як вторинні антитіла застосовували козячий гаммаглобулін, котрий є антитілом щодо глобулінів кролика, кон'югований із флуоресцеїнізотіоціанатом (FITC; "Sigma-Aldrich", США). Після інкубації зрізи промивали фосфатним буфером (0,1 М) і вміщували в суміш гліцерину й фосфатного буфера (9:1) для подальшого дослідження за допомогою люмінесцентної мікроскопії.

Контроль специфічності зв'язування антитіл

проводили аналогічним чином, виключаючи етап інкубації з первинними антитілами до *c-fos*.

Ідентифікацію *c-fos* у нейронах гіпоталамуса і визначення вмісту цього протеїну здійснювали із застосуванням комп'ютерної системи цифрового аналізу зображення VIDAS-386 ("Kontron Elektronik", ФРН) в ультрафіолетовому спектрі. Для отримання флуоресцентного зображення використовували високоемісійний фільтр із діапазонами збудження та емісії 370–390 та 420–450 нм відповідно та спеціалізований об'єктив із широкою апертурою. Зображення за допомогою 8-бітової CCD-камери COHU-4922 ("COHU Inc.", США) вводили в комп'ютерну систему аналізу зображень VIDAS-386. При цьому унеможлилювали ефект "вигорання" препарату, пов'язаний із поступовим руйнуванням молекул FITC під впливом тривалого ультрафіолетового опромінювання. Уведене імунофлуоресцентне зображення оцифровували за денситометричною шкалою з 256 градаціями сірого кольору. Аналіз зображення проводився в автоматичному режимі за допомогою пакета прикладних програм VIDAS-2.5 ("Kontron Elektronik", ФРН). Програмно ідентифікувалися ділянки препаратів, у котрих інтенсивність флуоресценції вірогідно перевищувала фонові значення (притаманні так званій неспецифічній флуоресценції). Вимірювали площу таких ділянок та повну площу перерізу суб'ядер нейронів ПВЯ, котрі вміщували імунопозитивний матеріал (S_i та S_{Σ} відповідно, $\mu\text{км}^2$). З урахуванням інтенсивності флуоресценції в імунопозитивних ділянках та інтенсивності флуоресценції фону (D_i та D_0) обчислювали показники, які характеризують концентрацію *c-fos* та вміст цього протеїну в ядрах імунопозитивних клітин, $-K_i = \left| \lg \left(\frac{D_i}{D_0} \right) \right| \cdot ma \cdot C_i = K_i \cdot S_i$ (умовні одиниці – у. о.) відповідно. Оскільки дані показники є відносними, а не абсолютними величинами, далі ми іменуватимемо їх індексами концентрації та вмісту *c-fos* в імунопозитивних клітинах.

Топографічну приналежність імунопозитивних нейронів до окремих структур гіпоталамуса картували згідно зі стереотаксичним атласом мозку щура (Paxinos G. D., Watson C. C., 1985).

Отримані експериментальні дані обробляли з використанням пакета прикладних і статистичних програм VIDAS-2.5 ("Kontron Elektronik", ФРН) і EXCEL-2003 ("Microsoft Corp.", США). Для вибірок усіх показників розраховували значення середнього арифметичного, середньоквадратичного відхилення та похибки середнього. Вибірki імунопозитивних клітин лВПВЯ, у котрих вимірювали S_i та S_{Σ} та розраховували значення K_i та C_i у різних групах експериментальних тварин, складалися зі 120–153 одиниць.

Окрім того, ми розраховували щільність локалізації *c-fos*-імунопозитивних нейронів у межах досліджених зрізів даного ядра. Для цього

попередньо визначали кількість таких клітин у декількох (чотирьох-семи для кожної тварини) випадково вибраних полях зору і розраховували середню кількість подібних нейронів на 1 мм^2 площі зрізу. Вірогідність відмінностей значень у дослідних і контрольних групах тварин визначали за критерієм Стьюдента (*t*). Вірогідними вважали значення, для яких $p < 0,05$.

Результати та їх обговорення

Шляхом ідентифікації продукту експресії гена: "надранньої відповіді" *c-fos* імунофлуоресцентним методом у суб'ядрах лВПВЯ гіпоталамуса інтактних тварин виявлено вірогідне зниження площі імунопозитивних ділянок структур вночі на 19,4% ($p < 0,05$) порівняно з денними вимірами. Середні значення площ таких імунопозитивних ділянок суб'ядер дещо варіювали і в підгрупі шурів, які перебували в умовах світлової стимуляції, в якій зразки лВПВЯ для дослідження відбирали о 14.00 год та о 02.00 год, однак міжгрупові різниці не досягали рівня вірогідності.

Усереднені для всієї групи в цілому (без урахування періоду доби) величини площі перерізу суб'ядер нейронів лВПВЯ у тварин, котрим моделювали епіфізарну гіпофункцію вірогідно більші (на 7,8%), ніж відповідні значення в інтактній групі. Різні й циркадіанна динаміка варіацій площі перерізу суб'ядер. В інтактних шурів площа о 02.00 год на 13,5% менша, ніж о 14.00 год. У групі, тварин, які перебували в умовах постійного освітлення середні значення площі перерізу суб'ядер вночі і вдень майже однакові. Парним порівнянням відповідних величин, виміряних у різних серіях о 14.00 год виявлено, що площа перерізу суб'ядра в стресованих світлом шурів майже співпадає з тією, що спостерігали в фізіологічних умовах. Аналізуючи значення в зразках, відібраних вночі, при гіпофункції шишкоподібної залози показники вірогідно більші (на 12,3%) щодо інтактної групи (табл. 1).

Моделювання епіфізарної гіпофункції суттєво вплинуло на концентрацію білка *c-fos* в суб'ядрах нейронів лВПВЯ. В умовах світлового стресу індекс концентрації *c-fos* удень менший на 29,4%, а вночі – на 16,5% стосовно аналогічних величин в інтактній групі.

За таких умов експерименту індекс вмісту білка *c-fos* у суб'ядрах нейронів лВПВЯ в інтактній групі о 02.00 год вірогідно менший (на 44,5%, $p < 0,01$), ніж удень. В особин, які перебували в умовах світлового стресу, денний показник індексу вмісту *c-fos* на 33,0% нижчий від такого в інтактній групі, а нічний – наближався до значення у групі порівняння. Подібною виявилась і добова динаміка даного параметра, однак вірогідної різниці між денним і нічним рівнями в серії стресованих світлом тварин не відмічено (табл. 1).

Щодо інтегральної щільності матеріалу, імунореактивного до *c-fos*, у тканині лВПВЯ цей параметр у досліджуваних підгрупах коливався від

120 до 204 нейронів на 1 мм² площі зрізу. Відмітимо, що в інтактних щурів більші значення щільності локалізації *c-fos*-позитивних нейронів у лВПВЯ спостерігали вночі, а в групі тварин, які перебували в гіперліюмінізованих умовах циркадіанна динаміка вказаного показника набувала зворотного характеру – щільність більша

вдень. Визначаючи щільність вказаних нейронів, нами не встановлено міжгрупових відмінностей в експериментальних серіях. Проте при світловій стимуляції вночі щільність розташування *c-fos*-позитивних нейронів вірогідно нижча від такої в інтактних тварин в аналогічні проміжки доби (табл. 1).

Таблиця 1

Характеристика *c-fos*-імунопозитивних нейронів у латеральному великоклітинному суб'ядрі паравентрикулярного ядра гіпоталамуса щурів за різної тривалості фотоперіоду та при експериментальній терапії ($\bar{x} \pm S_{\bar{x}}$)

Серії експериментальних тварин	Площа матеріалу, імунореактивного до <i>c-fos</i> , (мкм ²)	Концентрація білка <i>c-fos</i> в нейроні, O _{1Ф}	Вміст білка <i>c-fos</i> у нейроні, O _{1Ф}	Щільність <i>c-fos</i> -імунопозитивних нейронів (мм ⁻²)	Сумарний вміст білка <i>c-fos</i> у структурі, O _{1Ф} /(мм ⁻²)
Інтактні, 14.00 год	130,880±9,933	0,3300 ±0,0229	44,400±5,132	190±39	8436±1731
Інтактні, 02.00 год	105,530±4,969 p=0,046	0,2360 ±0,0105 p=0,004	24,650±1,599 p=0,004	204±27 p=0,774	5029±665 p=0,096
Постійне освітлення, 14.00 год	129,270±10,461 p=0,913	0,2330±0,0198 p=0,009	29,730±3,474 p=0,039	127±23 p=0,194	3775±684 p=0,031
Постійне освітлення, 02.00 год	124,250±7,683 p=0,068 p ₁ =0,707	0,1970±0,0128 p=0,040 p ₁ =0,158	23,430±1,359 p=0,574 p ₁ =0,122	120±25 p=0,046 p ₁ =0,841	2811±586 p=0,031 p ₁ =0,310
Постійне освітлення + мелатонін, 14.00 год	124,480±11,992 p ₂ =0,770	0,4670±0,0212 p ₂ <0,001	57,110±5,548 p ₂ =0,002	120±22 p ₂ =0,830	6854±1257 p ₂ =0,051
Постійне освітлення + мелатонін, 02.00 год	111,570± 15,883 p ₂ =0,489 p ₁ =0,531	0,2790±0,0110 p ₂ <0,001 p ₁ <0,001	30,960±4,317 p ₂ =0,144 p ₁ =0,004	132±12 p ₂ =0,674 p ₁ =0,642	4087±372 p ₂ =0,096 p ₁ =0,061
Постійне освітлення + епіталон, 14.00 год	137,740±7,251 p ₂ =0,521	0,2550±0,0061 p ₂ =0,313	36,310±2,229 p ₂ =0,142	92±6 p ₂ =0,172	3341±218 p ₂ =0,559
Постійне освітлення + епіталон, 02.00 год	106,330±8,103 p ₂ =0,140 p ₁ =0,016	0,2580±0,0152 p ₂ =0,012 p ₁ =0,858	23,690±1,652 p ₂ =0,906 p ₁ =0,001	180±37 p ₂ =0,209 p ₁ =0,041	4265±877 p ₂ =0,198 p ₁ =0,331

Примітка: p – вірогідні зміни щодо параметрів тварин, які перебували в умовах стандартного фотоперіоду того ж часового інтервалу; p₁ – щодо параметрів тварин попереднього часового інтервалу в межах серії; p₂ – щодо тварин, яких піддали дії постійного освітлення.

Важливий вплив на індекс інтегральної щільності *c-fos* у тканині лВПВЯ мали зміни концентрації даного білка та індексу його вмісту в суб'ядрах нейронів. Індекс сумарної щільності білка *c-fos* у щурів, які знаходилися в умовах світлової стимуляції, вдень на 55,3%, а вночі – на 44,1% нижчий, ніж аналогічне значення в інтактній групі (табл. 1).

Уведення щурам, які знаходилися за стандартного світлового режиму розчинника (1,0 мл

0,9% розчину етанолу на фізіологічному розчині натрію хлориду) впродовж семи діб суттєво не змінювали характеристику *c-fos*-імунопозитивних нейронів у суб'ядрі лВПВЯ гіпоталамуса.

Ін'єкції мелатоніну (0,5 мг/кг маси тіла) тваринам, які зазнали дії постійного освітлення, нормалізувало циркадіанний ритм показника площі матеріалу, імунореактивного до *c-fos*. За світлового стресу подібною до мелатоніну виявилася дія епіталону (0,5 мкг/кг маси тіла тварини), проте

більш вираженою. У цій серії тварин удень площа матеріалу, імунореактивного до *c-fos* у суб'ядрах лВПВЯ гіпоталамуса, сягала $137,74 \pm 7,251$ мкм², вірогідно відрізняючись від групи щурів, зразки в якій відбирали в нічний проміжок, коли вона складала $106,33 \pm 8,103$ мкм² (табл. 1).

При застосуванні мелатоніну на фоні постійного освітлення виявлено різке зростання ($0,467 \pm 0,0212$ O_{1ф}) концентрації білка в суб'ядрах лВПВЯ гіпоталамуса в денний та менш виражене ($0,279 \pm 0,0110$ O_{1ф}) в нічний проміжок (табл. 1). Щодо ефектів епіталону, то вірогідної різниці у циркадіанному аспекті при його застосуванні не спостерігали. При цьому концентрація білка вдень вища на 9,4%, а вночі на 30,9% відносно показників особин, яким моделювали гіпофункцію епіфіза мозку і корегувальну терапію не проводили (рис. 1).

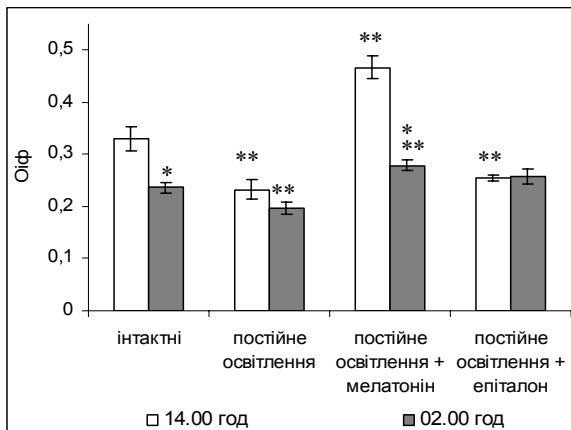

Рис. 1. Вплив препаратів (мелатоніну й епіталону) за тривалого освітлення на індекс концентрації білка *c-fos* у нейроні лВПВЯ гіпоталамуса тварин.

Примітка: вірогідні ($p < 0,05$) зміни щодо параметрів тієї ж серії тварин попереднього часового інтервалу (*); вірогідні ($p < 0,05$) зміни щодо параметрів інтактних тварин того ж часового інтервалу (**).

Ін'єкції хронобіотика тваринам віддзеркалилися і на добовій динаміці індексу вмісту білка *c-fos* у суб'ядрах лВПВЯ. О 14.00 год показник майже вдвічі (192,1%) перевищував дані експерименту на стресованих тваринах без введення гормону, наближаючи його до норми (табл. 1). Крім того, він вірогідно вищий і порівняно з таким у зрізах, узятих о 02.00 год. При застосуванні тетрапептиду спостерігали зростання досліджуваного індексу вдень відносно особин з епіфізарною гіпофункцією без проведення експериментальної терапії епіталоном. Уночі такого впливу на індекс вмісту білка у суб'ядрах лВПВЯ не зареєстровано (табл. 1).

Уведення мелатоніну тваринам з гіпофункцією епіфіза мозку відновлювало добову ритмічність, однак о 14.00 год викликало незначне зниження (на 5,51%), а о 02.00 год помірно під-

вищення (на 10,0%) інтегральної щільності матеріалу, імунореактивного до *c-fos*, порівняно з стресованими тваринами без корекції. Невірогідні і циркадіанні відмінності між показниками зразків цієї серії. При корекції епіталоном вдень щільність нейронів суб'ядер лВПВЯ гіпоталамуса на 95,6% нижча, ніж вночі, а також майже вдвічі від параметра інтактних тварин в аналогічний добовий інтервал ($p < 0,001$). Також відзначали і міжгрупові відмінності при застосуванні тетрапептиду (табл. 1).

Помітні ефекти мелатоніну щодо корекції порушень інтегральної щільності *c-Fos* у суб'ядрах лВПВЯ, спричинених гіпофункцією епіфіза мозку. Після тижневого застосування індолу вдень індекс становив 6854 ± 1257 O_{1ф}/мм², а вночі – 4087 ± 372 O_{1ф}/мм². Таким чином мелатонін на фоні постійного освітлення відновлював індекси як о 14.00, так і о 02.00 год відносно таких в інтактних тварин (рис. 2).

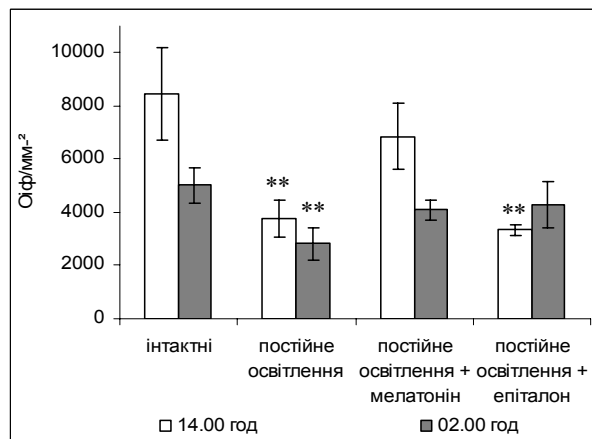

Рис. 2. Ефекти мелатоніну та епіталону на добові коливання індексу сумарного вмісту білка *c-fos* у нейронах лВПВЯ гіпоталамуса щурів за тривалого світлового режиму.

Щодо епіталону, слід відмітити, що введення тетрапептиду не тільки не відновлювало зміни досліджуваного індексу, викликані перебуванням щурів у гіперліюмінізованих умовах, але і призводило до інверсії циркадіанної ритмічності вказаного показника (рис. 2). Зокрема, на відміну від групи інтактних тварин, при денному вимірюванні індексу інтегральної щільності *c-fos* у суб'ядрах лВПВЯ гіпоталамуса знижувався на 60,4%.

Висновки

1. Аналізуючи добову експресію гена ранньої функціональної активності *c-fos* у суб'ядрах лВПВЯ гіпоталамуса, відмічено її вірогідне зростання у денні години. В особин, які перебували в умовах світлового стресу, денний показник індексу вмісту *c-fos* на 33,0% нижчий, а в нічний – наближався до контрольних величин.

2. Ін'єкції мелатоніну (0,5 мг/кг маси) стресованим світлом тваринам віддзеркалилися о

14.00 год перевищенням індексу вмісту білка *c-fos* у суб'ядрах лВПВЯ майже вдвічі порівняно з даними експерименту на стресованих тваринах без уведення гормону, а також нормалізацією циркадианної динаміки експресії досліджуваного гена.

3. При застосуванні тетрапептиду епіталону (0,5 мг/кг маси) виявлено зростання індексу концентрації білка *c-fos* у структурі вночі

відносно особин з епіфізарною гіпофункцією без проведення експериментальної терапії епіталоном. Вдень такого ефекту препарату не зафіксовано.

Перспективи подальших досліджень у даному напрямку дозволять глибше пізнати місце і роль суб'ядер лВПВЯ гіпоталамуса в механізмах формування циркадианних ритмів головного мозку ссавців.

Літературні джерела

Влияние постоянного освещения на суточный ритм мелатонина и структуру пинеальной железы у кроликов / Л. А. Бондаренко, Г. И. Губина-Вакулик, Н.Н. Сотник, А. Р. Геворкян // Пробл. эндокринной патологии. - 2005. - № 4. - С. 38-45.

Гениатулина М. С. Ультраструктура субпопуляций нейронов паравентрикулярных ядер гипоталамуса при стрессе и стресс-лимитирующем действии импульсного электрического тока / М. С. Гениатулина, Ю. Н. Королев // Морфология. - 1996. - Т. 110, № 4. - С. 37-41.

Гончарук В. Д. Функционально-морфологический статус супрахиазматического ядра гипоталамуса при первичной гипертензии / В. Д. Гончарук, Р. М. Баюс // Кардиология. - 2000. - Т. 40, № 4. - С. 36-39.

Заморский И. И. Функциональная организация фотопериодической системы головного мозга / И. И. Заморский, В. П. Пишак // Успехи физиол. наук. - 2003. - Т. 34, № 4. - С. 37-53.

Хавинсон В. Х. Механизмы адаптогенного действия пептидных биорегуляторов при старении / В. Х. Хавинсон, В. В. Малинин // Бук. мед. вісник. - 2006. - Т. 10, № 4. - С. 12-14.

Acute glucocorticoid pretreatment suppresses stress-induced hypothalamic-pituitary-adrenal axis hormone secretion and expression of corticotrophin-releasing hormone hnRNA but does not affect *c-fos*-mRNA or *fos* protein expression in the paraventricular nucleus of the hypothalamus / A. B. Ginsberg, S. Campeau, H. E. Day, R. L. Spencer // J. neuroendocrinol. - 2003. - Vol. 15, № 11. - P. 1075-1083.

Paxinos G. D. The rat brain in stereotaxic coordinates / G. D. Paxinos, C.C. Watson. - New York : Acad. press., 1985.

Peng Z. The thalamic paraventricular nucleus relays information from the suprachiasmatic nucleus to the amygdala: a combined anterograde and retrograde tracing study in the rat at the light and electron microscopic levels / Z. Peng, M. Bentivoglio // J. neurocytol. - 2004. - Vol. 33, № 11. - P. 101-116.

Reduced activity of the noradrenergic system in the paraventricular nucleus at the end of pregnancy: Implications for stress hyporesponsiveness / A. J. Douglas, S. L. Meddle, N. Toshi [et al.] // J. neuroendocrinol. - 2005. - Vol. 17, № 1. - P. 40-48.

Reiter R. J. Melatonin: clinical relevance / R. J. Reiter // Best pract. res. clin. endocrinol. metab. - 2003. - Vol. 17, № 2. - P. 273-285.

Булык Р.Е. Коррекция стресс-индуцированных изменений активности гена “раннего ответа” *c-fos* в латеральных крупноклеточных субъядрах паравентрикулярного ядра гипоталамуса крыс.

Резюме. Исследовано влияние мелатонина и синтетического биорегулятора эпиталона с целью коррекции стресс-индуцированных изменений активности гена “раннего ответа” *c-fos* в латеральных крупноклеточных субъядрах паравентрикулярного ядра гипоталамуса крыс в разные промежутки суток (днём и ночью). Экспрессия продукта этого гена-белка *c-fos* у животных, содержащихся в нормальных условиях чередования освещения и темноты, демонстрировала чёткий циркадианный характер (с большим уровнем днём). В условиях светового стресса дневной показатель индекса содержания *c-fos* в латеральных крупноклеточных субъядрах паравентрикулярного ядра гипоталамуса животных на 33,0% ниже, а ночной – приближался к контрольным величинам. Инъекции мелатонина (0,5 мг/кг массы) стрессированным светом животным проявились в 14.00 ч превышением индекса содержания белка *c-fos* в латеральных крупноклеточных субъядрах паравентрикулярного ядра почти вдвое сравнительно с данными эксперимента на стрессированных животных без введения гормона, а также нормализацией циркадианной динамики экспрессии исследованного гена. При использовании тетрапептида эпиталона (0,5 мг/кг массы) выявлено увеличение индекса концентрации белка *c-fos* в структуре ночью относительно особей с эпифизарной гипофункцией без проведения экспериментальной терапии эпиталоном. Днём такого эффекта препарата не зафиксировано.

Ключевые слова: *c-fos*, паравентрикулярные ядра, стресс, мелатонин, эпиталон.